

Ольга Миколаївна ВОВК

кандидат економічних наук, доцент,
Національний авіаційний університет

Альона Миколаївна МАЗУР

аспірантка,
Державна навчально-наукова установа «Академія фінансового управління»
E-mail: alenamazur@bigmir.net

АНАЛІЗ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНИХ ЗАПОЗИЧЕНЬ В УКРАЇНІ

Вовк, О. М. Аналіз здійснення державних запозичень в Україні [Текст] / Ольга Миколаївна Вовк, Альона Миколаївна Мазур // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 1. – С. 231-238. – ISSN 1993-0259.

Анотація

Вступ. У статті здійснено дослідження державних запозичень за останні 5 років, проаналізовано динаміку відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту та його вплив на економіку країни. У сучасних умовах використання державних запозичень має надалі забезпечити стабільний розвиток, адже обсяг здійснення державних запозичень демонструє стійку тенденцію до збільшення.

Мета. Головна мета статті полягає у проведенні аналізу зміни динаміки здійснення державних запозичень та їх впливу на державний борг країни.

Методами проведеного дослідження є загальнонаукові, такі, як аналіз і синтез, індукція і дедукція, що застосовувалися при дослідженні поняття «державні запозичення». Методи аналізу та порівняння використовувались при дослідженні здійснення державних запозичень та напрямів їх використання.

Результати. Проаналізовано тенденції у зміні державних запозичень та розглянуто їх динаміку в період з 2010 по 2014 рр. Проведено діагностику облігацій внутрішньої державної позики, що знаходиться в обігу за сумою основного боргу з 2011 по 2015 рр. Здійснено порівняльний аналіз показників Середньострокової стратегії управління державним боргом за 2013, 2014 роки з фактичними. У результаті проведеного аналізу виявлено, що заплановані показники не відповідали фактичним. Розглянуто відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту, що дозволило визначити основні напрями подальшого управління запозиченнями.

Ключові слова: державні запозичення; державний борг; державні фінанси; державні цінні папери; облігація внутрішньої державної позики; казначейське зобов'язання.

Oľha Mykolayivna VOVK

PhD in Economics,
Associate Professor,
National Aviation University

Al'ona Mykolayivna MAZUR

PhD Student,
Academy of Financial Management
E-mail: alenamazur@bigmir.net

ANALYSIS OF THE IMPLEMENTATION OF GOVERNMENT BORROWING IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The article researches government borrowing over the last 5 years. The dynamics of the public debt to gross domestic product and its impact on the economy are analysed. In modern conditions the use of public debt

© Ольга Миколаївна Вовк, Альона Миколаївна Мазур, 2015

should continue to ensure sustainable development, as the volume of Public borrowing shows a strong tendency to increase.

Purpose. The main purpose of the article is analyze changes in the dynamics of public debt and their impact on the national debt.

Methodology. In this research we have used such general scientific methods as the method of analysis and synthesis, induction and deduction method, which have been applied in the course of study of the concept of "public borrowing". Methods of analysis and comparison have been used in the course of study of the implementation of public borrowing and directions for their use.

Results. The tendencies in the change of government borrowing are analysed. Their dynamics in the period from 2010 to 2014 is considered. It is carried out a diagnosis of T-bills, which are in circulation for the sum of principal from 2011 to 2015. We have carried out the comparative analysis of indicators of Medium-Term debt management strategy for 2013, 2014 with the actual year. The results of the analysis have shown that planning figures do not coincide the actual ones. We have consider the ratio of government debt to gross domestic product. It has given us a possibility to identify the main areas for further management of borrowing.

Keywords: government borrowing; state debt; state finance; government securities; T-bills; treasury obligations.

JEL classification: H810

Вступ

За умови загального спаду економіки країни (падіння рівня валового внутрішнього продукту, який, як ми знаємо, є основою фінансового забезпечення держави; збільшення частки витрат на оборону держави тощо) державні запозичення є невід'ємною частиною державної фінансової політики. Аналіз здійснення державних запозичень дозволить знайти максимально ефективні напрями їх використання, які не тільки стабілізують економіку країни, але й стимулюватимуть її розвиток в середньостроковому та довгостроковому періодах. Правильність використання державних запозичень сьогодні має надалі забезпечити нормальний і стабільний розвиток, адже показник здійснення державних запозичень демонструє стійку тенденцію до збільшення. Відповідно до цього збільшується сума державного боргу, погашення якого може розтягтися на десятиліття.

Проблема державних запозичень та державного боргу була предметом дослідження багатьох наукових шкіл. Оцінкою здійснення державних запозичень в Україні займаються такі вчені-економісти: Барановський О., Башко В., Варналій З., Вахненко Т., Коблик І., Корнєєв В., Кучер Г., Лондар С., Орленко О. та ін.

Мета та завдання статті

Метою статті є проведення аналізу здійснення державних запозичень та формування практичних пропозицій щодо зменшення їх негативного впливу на фінансову систему держави. Для досягнення поставленої мети потрібно виконати наступні завдання: проаналізувати динаміку здійснення внутрішніх та зовнішніх державних запозичень; порівняти інструменти здійснення внутрішніх державних запозичень; оцінити зміну рівня державного боргу України.

Виклад основного матеріалу дослідження

У сучасному суспільстві процес здійснення державного запозичення відіграє важливу роль в управлінні фінансовою системою України. Оскільки в країні не вистачає власних фінансових ресурсів, то запозичення виступають основою формування фінансових відносин у державі. Позикові відносини стосуються кожної сфери фінансової системи, в тому числі і державних фінансів.

У результаті здійснення державних запозичень виникає таке явище, як державний борг. Державний борг – це сукупність заборгованостей держави підприємствам, фінансовим установам, іншим державам, міжнародним фінансовим інститутам. Державні запозичення розрізі поділяються на внутрішні та зовнішні. Державний внутрішній борг пов'язаний з фінансуванням видатків бюджету держави резидентами країни у національній грошовій одиниці та не має такого вагомого негативного впливу на економіку країни, як зовнішній державний борг, оскільки при сплаті боргу за внутрішніми позиками не відбувається вивіз іноземного капіталу за кордон. Головним наслідком проведення політики запозичень на внутрішньому ринку є перерозподіл доходів усередині країни. Основною причиною використання фінансових ресурсів, залучених на внутрішньому ринку, є дефіцит бюджету. В умовах недостатнього наповнення доходної частини бюджету, зростання рівня дефіциту бюджету, спостерігається значне зростання державної заборгованості, що з часом, у разі продовження таких негативних тенденцій, може загрожувати дефолтом [1].

Для подальшого розгляду державних запозичень потрібно проаналізувати їх здійснення за останні

п'ять років (табл. 1). За даними таблиці 1. спостерігаємо спочатку спад здійснення державних запозичень (у 2011 та 2012 роках цей показник зменшився відносно 2010 року), але з 2013, а особливо у 2014 році, відбулося зростання обсягу державних запозичень більше ніж на 50 % порівняно з 2010 роком.

Таблиця 1. Зміна державних запозичень у період 2010-2014 років, млрд грн*

	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Державні запозичення	124,3	80,7	109,8	160,9	322,6
Внутрішні	70,0	53,4	66,8	109,0	227,6
Зовнішні	54,3	27,3	43,0	51,9	95,0

*Сформовано автором на основі даних[2; 3]

Внутрішні державні запозичення – це кошти, які залучає держава через відповідні органи державного управління на внутрішньому фінансовому ринку. Внутрішні державні запозичення забезпечують перерозподіл доходів у середині країни. На рисунку 1 можемо наочно спостерігати динаміку зміни здійснення внутрішніх державних запозичень період з 2010 по 2014 роки.

Внутрішні державні запозичення складаються із заборгованості перед юридичними особами та банківськими установами.

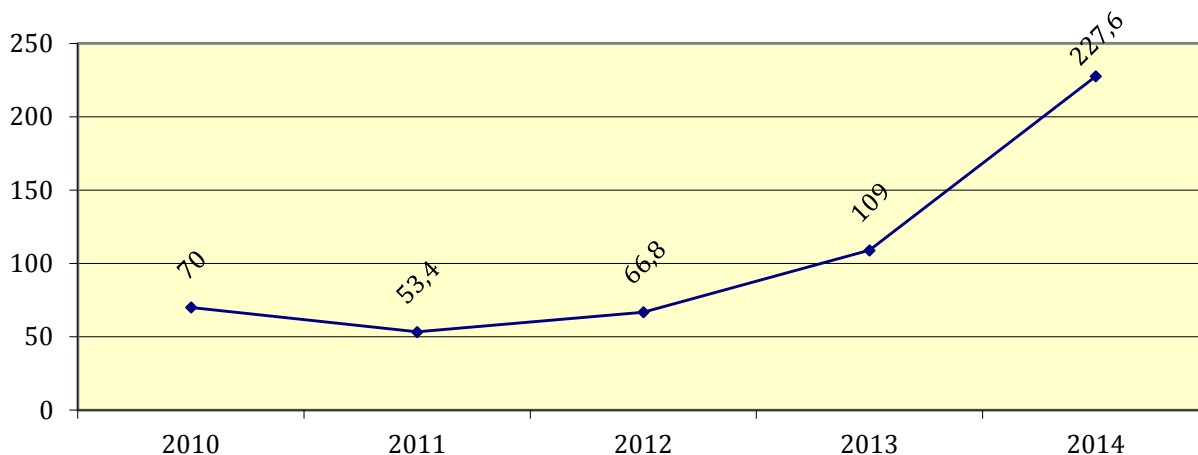

Рис. 1. Динаміка зміни здійснення внутрішніх державних запозичень в Україні за 2010-2014 роки, млрд грн*

*Сформовано автором на основі даних [2-3]

Механізм залучення позичкових коштів у формі державного внутрішнього запозичення визначається урядом України за погодженням з Національним банком України (НБУ). Йдеться про зобов'язання з випуску державних цінних паперів. Основними характерними ознаками державних цінних паперів є такі:

- емітентами державних цінних паперів є органи центральної виконавчої влади;
- кожен випуск цього виду цінних паперів забезпечується державою;
- держава несе відповідальність за зобов'язаннями щодо випуску державних цінних паперів.

Державні цінні папери – це грошові документи, що випускаються та забезпечуються державою в особі вищих органів виконавчої влади, які здійснюють кредитну діяльність відповідно до законодавства України. Державні цінні папери є фінансовим інструментом, який використовується практично у всіх країнах. Їх випуск здійснюється урядами відповідних держав, переважно для неемісійного фінансування дефіциту державного бюджету[4].

Залучення боргових фінансових ресурсів здійснюється на ринку державних цінних паперів. Державні боргові зобов'язання на внутрішньому ринку представлені такими видами цінних паперів:

- облігація внутрішньої державної позики (ОВДП),
- облігації місцевих позик,
- казначейські зобов'язання[1].

Найбільш розвиненим державним цінним папером є облігація внутрішньої державної позики (далі ОВДП). Облігації внутрішніх державних позик України – це державні цінні папери, що розміщуються винятково на внутрішньому фондовому ринку і підтверджують зобов'язання України щодо відшкодування пред'явникам цих облігацій їх номінальної вартості з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій. Номінальна вартість ОВДП України може бути визначена в іноземній валюті [4].

Загальний обсяг ОВДП, що знаходиться в обігу, станом на 01. 10. 2015 року складає за сумою основного боргу 491511,44 млн грн [5]. Власниками ОВДП в Україні є:

- Національний банк України,
- нерезиденти,
- банки,
- інші власники.

Порівняння облігації внутрішньої державної позики, що знаходиться в обігу, за сумою основного боргу зображено в таблиці 2.

Таблиця 2. Порівняння ОВДП, що знаходяться в обігу, за сумою основного боргу за аналогічний період 2011-2015 рр, млн грн*

Власники	01.10.2011	01.10.2012	01.10.2013	01.10.2014	01.10.2015
НБУ	75067,40	92911,85	140773,53	266396,16	369214,85
Банки	59429,69	76596,68	77637,93	86059,34	80113,73
Нерезиденти	5109,60	4190,39	3764,10	19477,80	21229,48
Інші власники	5549,80	13233,72	13937,20	14131,25	20953,38
Всього	145156,49	186932,63	236112,77	386064,56	491511,44

*Сформовано автором на основі даних [5]

Для детальнішого дослідження ОВДП, які знаходяться в обігу, можна оцінити зміну частки ОВДП від загальної суми, що знаходиться в обігу відповідно до власників, яку зображено на рисунку 2.

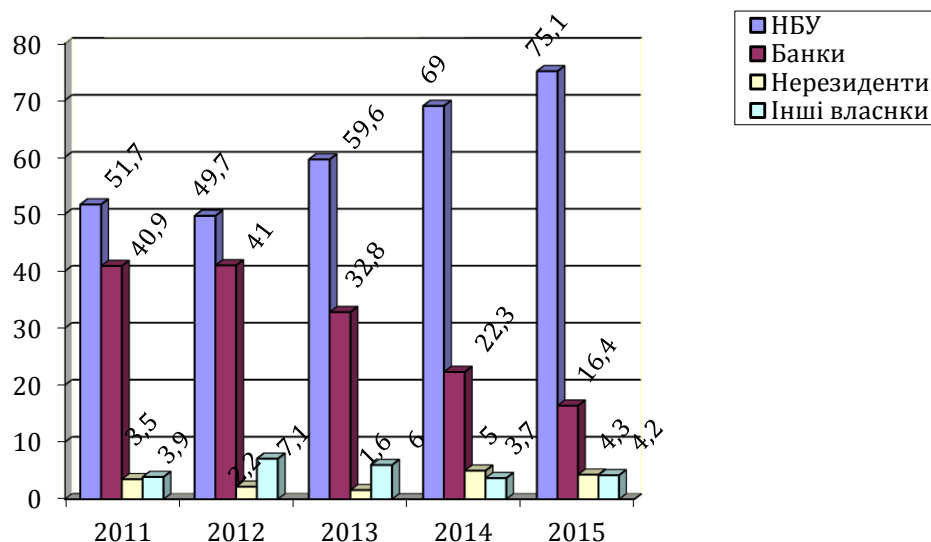

Рис. 2. Динаміка зміни частки ОВДП від загальної суми, що знаходиться в обігу відповідно до власників, %*.

*Сформовано автором на основі даних [5]

За даним таблиці 2 та рисунку 2 ми бачимо, як за п'ять років кількість ОВДП в обігу збільшилась майже в чотири рази: у 2011 році загальна сума складала 145156,49 млн грн, а в 2015 році цей показник збільшився на 346354,95 млн грн і становив 491511,44 млн грн. На рисунку 2 зображено, як змінився обсяг ОВДП відповідно до власників, де спостерігаємо тенденцію до збільшення частки власності ОВДП в Національному банку України. Значну тенденцію до скорочення ОВДП у власності мають банки, це пов'язано з кризою у банківській системі. Збільшилась частка ОВДП у власності нерезидентів, це може свідчити про те, що в Україну збільшились надходження іноземних інвестицій.

Проаналізуємо казначейські зобов'язання з точки зору їх ролі у фінансовій системі України. Казначейське зобов'язання – це вид боргових державних цінних паперів на пред'явника, що розміщуються винятково на добровільних засадах серед фізичних осіб, яке засвідчує заборгованість держави перед його власником та надає йому право на отримання доходу.

З метою фінансування Збройних Сил України у 2014 році в Кабінет міністрів України прийняв рішення

про випуск казначейських зобов'язань «Військові» [6]. У травні 2014 року ПАТ «Ощадбанк» розпочав продаж казначейських зобов'язань серед населення України. Планувалося реалізувати 100 тис. шт. номінальною вартістю 1000 гривень, тобто фактично запозичити в українців на потреби армії 100 млн гривень. На нашу думку, випуск таких казначейських зобов'язань дасть змогу частково профінансувати потреби Збройних Сил України.

Ще одним державним цінним папером є облігації місцевих позик, які поділяються на облігації внутрішніх та зовнішніх місцевих позик [4]. У сучасних умовах розвитку країни, коли інфляція за 2014 рік склала 28,5 % [5], одним із інструментів здійснення внутрішніх державних запозичень для України можуть стати облігації з індексованою дохідністю. Основною характеристикою індексованих облігацій є можливість здійснення погашення та обслуговування цих цінних паперів з коригуванням на рівень інфляції. Тобто реальна ставка дохідності встановлюється під час придбання облігації і не залежить від майбутнього рівня інфляції. Це надає змогу зняти проблему невизначеності інвесторів стосовно рівня майбутньої інфляції, яка є суттєвою перешкодою забезпечення ефективності перерозподілу ресурсів, особливо в умовах високих інфляційних очікувань. Тому індексовані облігації, власне, й виникли як інструмент протидії високим витратам з їх обслуговування, зумовлених зазначеним фактором [7]

Внутрішній ринок державних боргових паперів надзвичайно вразливий до впливу як внутрішніх, так зовнішніх ризиків, адже саме рівень його розвитку та стабільність функціонування визначають ефективність державних запозичень і можливість використання фінансового потенціалу внутрішнього ринку для забезпечення економічного розвитку держав [8].

Зовнішні державні запозичення – це інструмент залучення фінансових ресурсів державою на міжнародному рівні для покриття своїх витрат. На рівень зовнішніх державних запозичень найбільший вплив має політична ситуація в країні. У результаті їх здійснення знижується рівень фінансової незалежності та безпеки держави.

Облігації зовнішніх державних позик України – це державні боргові цінні папери, що розміщуються на міжнародних фондових ринках і підтверджують зобов'язання України відшкодувати пред'явникам цих облігацій номінальну вартість з виплатою доходу відповідно до умов розміщення облігацій.

Показник державного боргу є одним із важливих макроекономічних показників розвитку держави. В Україні сума державного боргу з кожним роком збільшується (рис. 3)

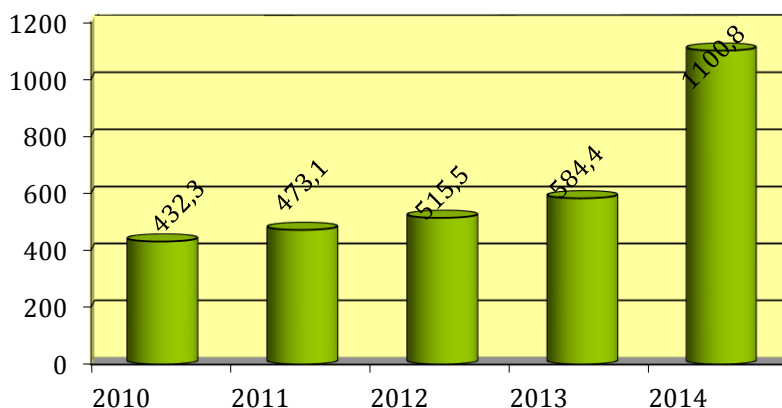

Рис. 3. Динаміка зміни державного та гарантованого державного боргу України за 2010-2014 роки, млрд. грн.*

**Сформовано автором на основі даних [1-2]*

Як бачимо з рисунку 3, сума державного та гарантованого державою боргу за аналізовані п'ять років постійно збільшувалась. Найвагоміший приріст стався у 2014 році, сума заборгованості збільшилась за рік на 516,4 млрд гривень порівняно з попереднім роком. На нашу думку, це пов'язано з цілою низкою подій, що сталися за 2014 рік в Україні, та їх наслідків. До таких причин можуть належати:

- скорочення виробництва в країні як наслідок зменшення валового внутрішнього продукту;
- політична криза на початку року;
- військовий конфлікт на сході країни, який триває уже більше року;
- анексія Автономної Республіки Крим
- знецінення грошової одиниці відносно іноземних валют та інші.

Загальноприйнятим показником оцінки здійснення запозичень є відношення державного боргу до валового внутрішнього продукту. Так у 2013 році Кабінетом Міністрів України було розроблено Середньострокову стратегію управління державним боргом на 2013-2015 роки.

У документі визначаються цілі державної політики з проведуту здійснення державних запозичень,

шляхи їх досягнення та очікуванні результати внаслідок дотримання стратегії [9]. Відповідно до документу обсяги запозичень на 2015 рік мали становити 125,6 млрд грн (але в Законі України «Про державний бюджет на 2015 рік» вони становлять 139,4 млрд грн). Найбільш яскравим виявом провалу Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2013-2015 роки стали планові та фактичні показники відношення обсягу державного боргу до внутрішнього валового продукту. Так на 2014 рік цей показник планувався на рівні не більш як 30,9 %, але за фактом становив 71,5 % від ВВП [5].

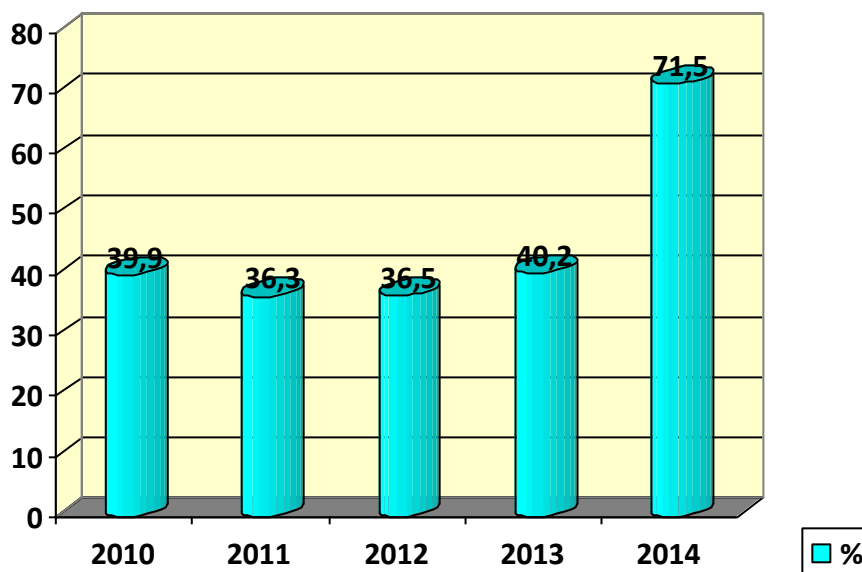

Рис. 4. Відношення державного боргу до ВВП України за 2010-2014 роки, %*

**Сформовано автором на основі даних[10]*

Відповідно до європейських стандартів такий показник, як відношення державного боргу до ВВП, не повинен перевищувати 60 %. Як бачимо на рисунку 4, у період з 2010 по 2013 роки цей показник був у межах норми, але за 2014 рік він збільшився на 31,3 % і становить 71,5 %. Оскільки Україна взяла курс на євроінтеграцію, то доцільно буде розглянути цей показник відносно країн – членів Європейського Союзу [11]. Цікавим фактом, виявленим при аналізі показника відношення державного боргу до ВВП країн ЄС, є те, що даний показник не перевищує 60 % тільки у 12 країнах з 28 країн-членів Європейського союзу: Естонія (10,6 %), Болгарія (27,6 %), Чехія (42,6 %), Данія (45,2 %), Литва (40 %), Латвія (40,9 %), Люксембург (23,6 %), Польща (50,1 %), Румунія (39,8 %), Словаччина (53,6 %), Фінляндія (43,9 %) та Швеція (43,3 %), а вісім із цих країн стали учасниками ЄС у 2004-2007 роках. До країн з найвищим показником борг/ВВП належать: Італія (132,1 %), Ірландія (109,7 %), Кіпр (107,5 %), Португалія (130,2 %) та Греція (177,1 %). Тобто Україна з показником 71,5 % у зіставленні з країнами ЄС знаходиться на середньому рівні.

Відповідно до вищесказаного бачимо, що державні запозичення безпосередньо впливають на економічну ситуацію в країні. Використання внутрішніх чи зовнішніх державних запозичень впливає на фінансову безпеку держави. Державні запозичення поступово трансформуються в державний борг, а його рівень з кожним роком стає все більш загрозливим для економіки країни. Проблема підвищення відношення рівня державного боргу до ВВП стосується не лише України, але й країн з розвиненим рівнем економіки. Вони мають вплив не лише на фінансову сферу держави, але й на інші.

Висновок та перспективи подальших розвідок

На нашу думку, зменшити негативний вплив державних запозичень необхідно шляхом підвищення ефективності їх використання у процесах розвитку національної економіки. Так результативність державних запозичень підвищиться в реальному секторі економіки, оскільки залучення фінансових ресурсів у формі цільового кредитування або інвестування в процесах реалізації інвестиційного потенціалу в галузях матеріального виробництва та транспорту, інформаційних технологій дозволить наростити надходження до бюджету, підвищити інвестиційну привабливість підприємств, знизити фінансові загрози. Також необхідно удосконалювати систему державного планування розвитку фінансової сфери. Варто здійснювати середньострокове планування державних запозичень з урахуванням тенденцій розвитку національної та світової економіки, оскільки показник відношення державного боргу до ВВП у 2014 році становить 71,5 %, для України це досить високий рівень, що може призвести до

фінансової залежності країни. Крім того, реформування державної системи управління з переорієнтацією на місцеві бюджети знизить здатність державного бюджету покривати взяті зобов'язання (оскільки знизяться обсяги внутрішніх надходжень), при цьому необхідно враховувати прогнози щодо зростання обсягів залучення інвестицій у регіони та реальний сектор економіки, що знизить потреби державного бюджету у фінансових ресурсах. Отже, необхідно продовжувати дослідження сфер використання державних запозичень та шляхів підвищення їх ефективності з урахуванням процесів реформування та розвитку національної економіки України.

Список літератури

1. Коблик, І. І. Внутрішні державні запозичення: оцінка та перспективи розвитку [Електронний ресурс] / І. І. Коблик // Науковий вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22. 3. – С. 222-228 Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_3/222_Kob.pdf.
2. Бюджетний моніторинг аналіз виконання бюджету за 2014 рік [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень – Режим доступу: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202014/ukr/KV_IV_2014_Monitoring_ukr.pdf1.
3. Бюджетний моніторинг: аналіз виконання бюджету за 2012 рік [Електронний ресурс] / Інститут бюджету та соціально-економічних досліджень – Режим доступу: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130006>.
4. Про цінні папери та фондовий ринок [Електронний ресурс] : закон України від 23.02.2006 №3480-IV / Законодавство України/ Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
5. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
6. Про випуск казначейських зобов'язань «Військові» [Електронний ресурс] : постанова КМУ від 01.04.2014 р. №100 / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-2014-%D0%BF>.
7. Лондар, С. Л. Облігації з індексованою доходністю як фінансовий інструмент нівелювання наслідків високих інфляційних очікувань [Електронний ресурс] / С. Л. Лондар, В. Й. Башко // Економіка і прогнозування. – 2010. – № 2. – С. 88-99. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2010_2_9.pdf.
8. Кучер, Г. Розвиток ринку внутрішніх державних боргових зобов'язань України [Текст] / Г. Кучер // Вісник КНТЕУ. – 2011. – №2. – С. 47-58.
9. Про затвердження Середньострокової стратегії управління державним боргом на 2013-2015 роки [Електронний ресурс] : постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 320 / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/320-2013-%D0%BF>.
10. Офіційний сайт Міністерства фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>.
11. Eurostat-European Commission [Електронний ресурс] / Eurostat. – Режим доступу: ec.europa.eu/Eurostat.

Список літератури

1. Koblyk, I. I. (2012). Vnutrishni derzhavni zapozychennia: otsinka ta perspektyvy rozvytku. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy, 22(3), 222-228. Retrieved from: http://archive.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/nvntu/22_3/222_Kob.pdf.
2. Biudzhetnyi monitorynh analiz vykonannia biudzhetu za 2014 rik. (2014). Retrieved from: http://www.ibser.org.ua/UserFiles/File/Monitoring%20Quarter%202014/ukr/KV_IV_2014_Monitoring_ukr.pdf1.
3. Biudzhetnyi monitorynh: analiz vykonannia biudzhetu za 2012 rik. (2012). Retrieved from: <http://www.ibser.org.ua/news/429/130006>.
4. Pro tsinni papery ta fondovy rynek: zakon Ukrainy vid 23.02.2006 № 3480-IV. (2006). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3480-15>.
5. Ofitsiyni sait Natsionalnoho banku Ukrainy. (2015). Rezhym dostupu: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>.
6. Pro vypusk kaznacheiskyykh zoboviazan «Viiskovi»: postanova KМУ vid 01.04.2014 r. №100. (2014). Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/100-2014-%D0%BF>.
7. Londar, S. L. & Bashko, V. Y. (2010). Oblihatsii z indeksovanoi dokhodnistiu yak finansovyi instrument niveliuvannia naslidkiv vysokyykh inflitsiinykh ochikuvan. Ekonomika i prohnouzuvannia, 2, 88-99. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/econprog_2010_2_9.pdf.

-
8. Kucher, H. (2011). Rozvytok rynku vnutrishnykh derzhavnykh borhovykh zoboviazan Ukrainy. Visnyk KNTEU, 2, 47-58.
 9. Pro zatverdzhennia Serednostrokovoï stratehii upravlinnia derzhavnym borhom na 2013-2015 roky: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 29 kvitnia 2013 r. № 320. (2013). Retrieved from: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/320-2013-%D0%BF>.
 10. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. (2015). Retrieved from: <http://www.minfin.gov.ua>.
 11. Eurostat-European Commission. (2015). Retrieved from: ec.europa.eu/Eurostat.

Стаття надійшла до редакції 21.10.2015 р.